

**Starptautiskais
jauniešu smēķēšanas
pētījums,**

*2018./2019. mācību gada
aptauja Latvijā*

Rīga, 2019

Publikāciju sagatavoja autoru kolektīvs:

Biruta Velika, Daiga Grīnberga, Iveta Pudule, Iveta Gavare

Izsakām pateicību skolām un skolēniem par dalību šajā pētījumā.

Pateicamies Veselības ministrijai un Izglītības un zinātnes ministrijai par atbalstu pētījumam, kā arī SIA "Latvijas Fakti" par paveikto darbu pētījuma datu savākšanā.

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce uz „Slimību profilakses un kontroles centrs” obligāta.

© Slimību profilakses un kontroles centrs, 2019.

© B.Velika, D.Grīnberga, I.Pudule, I.Gavare

ISBN (pdf) 978-9934-514-61-6

Saturs

PVO Vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību.....	4
Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums Latvijā.....	6
Metode	7
Rezultāti	10
Tabakas produktu lietošanas izplatība.....	10
Elektroniskās cigaretes lietošana.....	15
Atkarība no nikotīna.....	18
Tabakas produktu pieejamība.....	18
Smēķēšanas atmešana	21
Nosliece uzsākt tabakas produktu lietošanu.....	22
Pasīvā smēķēšana	24
Pusaudžu zināšanas par smēķēšanu un attieksme pret smēķēšanu	26
Masu mediju un reklāmas ietekme.....	30
Smēķēšanas profilakse	33
Secinājumi.....	34

PVO Vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību

Lai ierobežotu globalizēto tabakas epidēmiju, 191 Pasaules Veselības organizācijas (turpmāk - PVO) dalībvalsts 56. Pasaules veselības asamblejā 2003.gada maijā vienbalsīgi pieņēma Vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību. Šī konvencija ir pasaulē pirmais starptautiskais sabiedrības veselības līgums. Tajā atzīts kaitējums, ko var radīt tabakas izstrādājumi un uzņēmumi, kuros tie tiek ražoti. Līgumā izklāstīti juridiski saistoši mērķi un principi, kas jāievēro valstīm vai reģionālās ekonomikas integrācijas organizācijām, piemēram, Eiropas Kopienai, kas šo līgumu ratificējušas un tādējādi piekritušas īstenot. Vispārējās konvencijas par tabakas uzraudzību mērķis ir aizsargāt pašreizējās un nākamās paaudzes no iznīcinošām veselību ietekmējošām, sociālām, vides un ekonomiskām sekām, ko rada tabakas patēriņš un tabakas dūmu iedarbība. Konvencija ietver koordinētu, efektīvu un steidzamu rīcības plānu, lai samazinātu tabakas patēriņu, ieviestu izmaksu-efektīvas sabiedrības veselības stratēģijas, tādas kā: tiešās un netiešās tabakas reklāmas aizliegums, tabakas izstrādājumu cenu un nodokļu celšana, no tabakas dūmiem brīvu sabiedrisko un darbavietu nodrošināšana, brīdinošo uzrakstu un attēlu izvietošana uz tabakas produktu iepakojuma, tabakas lietošanas pētniecība un monitorings, informācijas apmaiņa.

Latvija ir parakstījusi Vispārējo konvenciju par tabakas uzraudzību 2004.gada maijā. To ratificējusi Saeima 2005.gada februārī. Konvencija stājusies spēkā Latvijā 2005.gada maijā.

Lai palīdzētu valstīm izpildīt Vispārējās konvencijas par tabakas uzraudzību prasības vākt starptautiski salīdzināmus datus, PVO 2008.gadā izveidoja sistēmu MPOWER¹ – sešu uz pierādījumiem balstītu tabakas kontroles pasākumu paketi, kas samazina tabakas lietošanu²:

- monitorēt tabakas lietošanu un profilakses politiku;
- pasargāt cilvēkus no tabakas dūmiem;
- piedāvāt palīdzību smēķēšanas atmešanā;
- brīdināt pat tabakas lietošanas kaitīgumu;
- ieviest aizliegumus tabakas reklāmai, pārdošanas veicināšanai un pasākumu sponsorēšanai no tabakas industrijas puses;
- paaugstināt nodokļus tabakas izstrādājumiem.

¹ <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/326043/9789241516204-eng.pdf>

² http://origin.who.int/tobacco/global_report/en/

Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums ir daļa no MPOWER sistēmas, īstenojot šo pētījumu, tiek iegūti dati galvenajiem indikatoriem, kuros iekļauj pusaudžu smēķēšanas izplatību, gan zināšanas, gan paradumus.

Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums Latvijā

PVO sadarbībā ar ASV Slimību kontroles un profilakses centru 1999.gadā, Vispārējās tabakas uzraudzības sistēmas (*Global Tobacco Surveillance System – GTSS*)³ ietvaros, kā pirmo realizēja Starptautisko jauniešu smēķēšanas pētījumu. Šis pētījums sniedz starptautiski salīdzināmus datus par tabakas produktu lietošanas izplatību pusaudžiem. Starptautiskajam jauniešu smēķēšanas pētījumam ir izstrādāta aptaujas anketa, kas sastāv no dalībvalstīm obligātiem un izvēles jautājumiem. Ir izstrādāta visām dalībvalstīm identiska mērķgrupas izlases metodika, datu savākšanas procedūra un datu apstrādes metodika.⁴

Latvijā ir veiktas piecas Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma aptaujas: 2002., 2007., 2011., 2014. un 2019.gadā.

Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma Latvijā **mērķis** ir apzināt tabakas produktu lietošanas izplatību 13, 14 un 15 gadus vecu skolēnu populācijā, pētīt šīs grupas smēķēšanas paradumus un prognozēt smēķēšanas uzsākšanas risku, noskaidrot smēķēšanas motivāciju un faktorus, kas ietekmē ar smēķēšanu saistīto uzvedību.

Pētījumā iegūtie dati sniedz informāciju par smēķēšanas un pasīvās smēķēšanas izplatību, smēķēšanas uzsākšanas iemesliem, tabakas reklāmas ietekmi, attieksmi pret smēķēšanu, tabakas produktu pieejamību Latvijas skolēniem. Tā kā šis ir monitoringa veida pētījums, tad dati ir izvērtējami dinamikā. Veselības aprūpes, veselības veicināšanas un izglītības speciālisti var izmantot pētījumā iegūtos datus, lai plānotu, ieviestu un izvērtētu programmas, kas samazinātu tabakas produktu lietošanu skolēnu vidū, uzlabotu tabakas kontroles informācijas izplatīšanu un nodrošinātu minēto jomu speciālistus ar materiāliem, kas viņiem nepieciešami, lai papildinātu un pilnveidotu tabakas profilakses programmas skolēniem.

³ <https://www.cdc.gov/tobacco/global/gtss/gtssdata/index.html>

⁴ Global Youth Tobacco Surveillance, 2000 – 2007, Surveillance Summaries. Department of Health and Human services centers for Disease control and prevention. Atlanta, January 25, 2008/ Vol.57/ No. SS-1

Metodes

Atlases apraksts

Pētījuma mērķa populācija ir Latvijas vispārizglītojošo skolu skolēni 13, 14 un 15 gadu vecumā.

2018./2019.mācību gada vispārizglītojošo skolu saraksts tika iegūts no Latvijas Izglītības un zinātnes ministrijas un nosūtīts uz ASV Slimību kontroles un profilakses centra (*Centers of Disease Control and Prevention (CDC)*) Smēķēšanas un veselības biroju (*Office on Smoking and Health (OHS)*) pētījumam nepieciešamo skolu atlases veikšanai. Pētījuma atlasei izmantota divu posmu (skolas un klases) klasteru metode. Skolu atlase veikta, stratificējot pēc skolas atrašanās vietas: Rīga un pārējā Latvijas teritorija.

Pirmajā atlases posmā no Latvijas vispārizglītojošo skolu saraksta tika atlasītas skolas, kurās ir 7., 8., un 9.klases un kurās visās trijās klašu grupās kopumā Rīgas skolās ir 40 un vairāk skolēnu, bet pārējās Latvijas skolās visās trijās klašu grupās ir 30 un vairāk skolēnu. 2018./2019.mācību gada aptaujas atlasē iekļuva 63 Latvijas vispārizglītojošās skolas: 34 skolas Rīgā un 29 skolas pārējā Latvijas teritorijā.

Otrajā atlases posmā no katras atlasē iekļautās skolas pēc nejaušo skaitļu rindas tika atlasītas 296 klases, kuras tika iekļautas pētījuma atlasē.

Plānotās atlases apjoms bija 5347 7.-9. klašu skolēni.

Atlase ir reprezentatīva Latvijas vispārizglītojošo skolu 7.-9. klašu skolēniem.

Anketa

Pētījuma instruments ir standartizēta aptaujas anketa, kura ir angļu valodā un sastāv no visām pētījuma dalībvalstīm obligāto jautājumu daļas un izvēles jautājumu daļas. Latvijā aptaujas anketa tiek tulkota latviešu un krievu valodā, iepriekš pārbaudot jēdzienu identitāti, un tiek papildināta ar Latvijai specifiskiem jautājumiem. Pirms datu savākšanas darba uzsākšanas aptaujas anketa tiek testēta mērķa grupā. Tiek organizēts mērķa populācijas fokusa grupas seminārs par aptaujas anketu, pēc kura, nepieciešamības gadījumā, tiek veikti labojumi.

Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma Latvijā 2019.gada aptaujas anketā tika ietverti 74 jautājumi ar vairākiem atbilžu variantiem katrā jautājumā. Aptaujas anketa ļāva iegūt informāciju par:

- smēķēšanas izplatību konkrētajā vecuma grupā,

- zināšanās un attieksmi pret smēķēšanu,
- elektronisko cigarešu lietošanu,
- masu mediju un reklāmas nozīmi,
- tabakas produktu pieejamību jauniešiem,
- pasīvo smēķēšanu,
- smēķēšanas atmešanu,
- tabakas lietošanas profilaksi skolu mācību programmās,
- informāciju par respondentu (vecumu, dzimumu, klasi, mācību valodu).

Skolēni savas atbildes uz anketas jautājumiem aizpilda speciālās atbilžu lapās, aizkrāsojot katra jautājuma vienu atbildes variantu ar zīmuli. Šīs atbilžu lapas nodrošina ASV Slimību kontroles un profilakses centra Smēķēšanas un veselības birojs, jo aizpildītās atbilžu lapas tiek sūtītas uz ASV Slimību kontroles un profilakses centru datu ievadei speciālā datorprogrammā.

Datu vākšana

Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma dokumentācija tika izskatīta Rīgas Austrumu klīniskās universitātes slimnīcas atbalsta fonda Medicīnisko un biomedicīnisko pētījumu Ētikas komitejā, kas izvērtējot sniedza pozitīvu atzinumu pētījuma atbilstībai zinātnisko pētījumu ētikas normām.

2018./2019.mācību gada aptaujas datu savākšanas procesa nodrošināšanai tika veikts iepirkums saskaņā ar Publisko iepirkumu likuma 8.² panta noteikto kārtību un tiesības šo darbu veikt ieguva Tirgus un sociālo pētījumu aģentūra “Latvijas Fakti”. Šī uzņēmuma intervētāji veica datu savākšanu atlasē iekļuvušajās skolās un klasēs. Pirms datu savākšanas darba uzsākšanas intervētājiem notika pētījuma metodikas apmācību semināri. Kā arī tika rīkoti divi fokusa grupu semināri aptaujas anketas latviešu un krievu valodā izvērtēšanai pētījuma mērķgrupā. Gan latviešu valodas aptaujas anketas, gan krievu valodas aptaujas anketas izvērtēšanas fokusa grupā piedalījās septiņi 13 līdz 15-gadīgi jaunieši. Fokusa grupu seminārus vadīja moderatori ar augstāko izglītību socioloģijā un iepriekšējo pieredzi jauniešu fokusa grupu diskusiju moderēšanā.

Slimību profilakses un kontroles centra pētījuma darba grupa nodrošināja pētījuma metodikas adaptēšanu, pētījuma aptaujas anketas sagatavošanu, kā arī sagatavoja vēstuli ar informāciju par šo pētījumu un lūgumu katras atlasē iekļuvušās skolas direktoram atbalstīt pētījuma datu savākšanas procesu atlasītājās klasēs. Pētījuma norisi izglītības iestādēs

atbalstīja Latvijas Republikas Veselības ministrija un Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. Par aptauju tika informēti atlasē iekļuvušo skolēnu vecāki, kuriem tika nosūtīta informatīva vēstule un atteikuma forma. Tie vecāki, kuri nepiekrita, ka viņu bērns piedalās aptaujā, aizpildīja šo atteikuma formu.

Skolēnu piedalīšanās aptaujā bija brīvprātīga un anonīma. Skolēniem, kuru vecāki nebija atsūtījuši atteikumu dalībai aptaujā, klasē tika izdalītas anketas un atbilžu lapas, kurās skolēniem ar zīmuli bija jāaizkrāso katra jautājuma viens atbildes variants. Skolēni pirms aptaujas tika informēti par pētījumu, ētikas un konfidencialitātes principiem, par kārtību, kādā jāaizpilda anketas atbilžu lapa, kā arī par iespēju pašiem atteikties no aptaujas.

Datu savākšana atlasē iekļuvušajās skolās tika veikta no 2018.gada 20.novembra līdz 2019.gada 5.februārim.

Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma 2018./2019.mācību gada aptaujā Latvijā kopumā piedalījās 57 vispārizglītojošās skolas no atlasē iekļuvušajām 63 skolām. Aptaujā attiecās piedalīties 6 skolas: piecas Rīgā un viena pārējā Latvijas teritorijā. Pētījuma aptaujā piedalījās 4226 skolēni no 5347 atlasē iekļautajiem skolēniem. Kopējais uz anketas jautājumiem atbildējušo skolēnu īpatsvars bija 70,7%. Datu statistiskai apstrādei tika izmantotas SPSS un Epi Info programmas.

Rezultāti

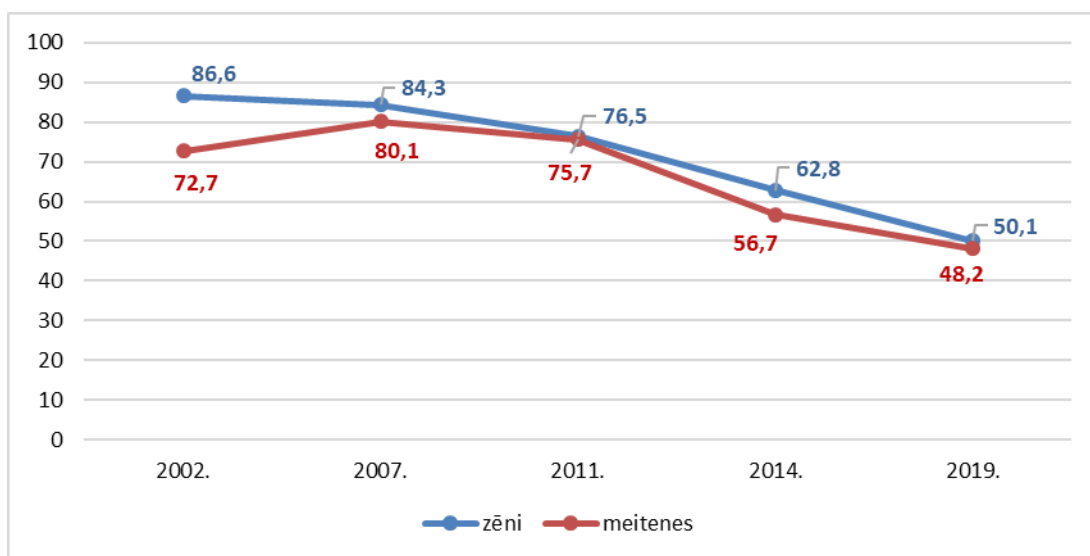
Ziņojumā datu analīzei izmantoti 3900 skolēnu, vecumā no 13 līdz 15 gadiem, aizpildīto anketu dati. No visiem 13 līdz 15-gadīgajiem respondentiem 51,0% bija zēni un 49,0% – meitenes. 7.klasē mācījās 32,6% respondentu, 8.klasē – 36,1% un 9.klasē – 31,3%.

Tabakas produktu lietošanas izplatība

Tabakas produktu lietošanas pamēģināšana

2019.gada aptaujā 49,2% skolēnu norāda, ka kādreiz ir pamēģinājuši smēķēt cigaretes, kaut vai vienu vai vairākas reizes ievēlot dūmus (2014.g. – 59,7%). 2019.gadā ir zemākais cigaretes smēķēt pamēģinājušo 13 līdz 15-gadīgo skolēnu īpatsvars Starptautiskā jauniešu smēķēšanas pētījuma datu vākšanas vēsturē Latvijā. Kopš 2002.gada cigaretes smēķēt pamēģinājušo zēnu īpatsvars ir samazinājies par 36,5% punktiem, attiecīgi meitenēm par 24,5% punktiem, kā arī ir būtisks samazinājums vecumgrupās (1.att. un 1.tab.).

1.attēls. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuri ir pamēģinājuši smēķēt cigaretes, dzimuma grupās (%), 2002.-2019.

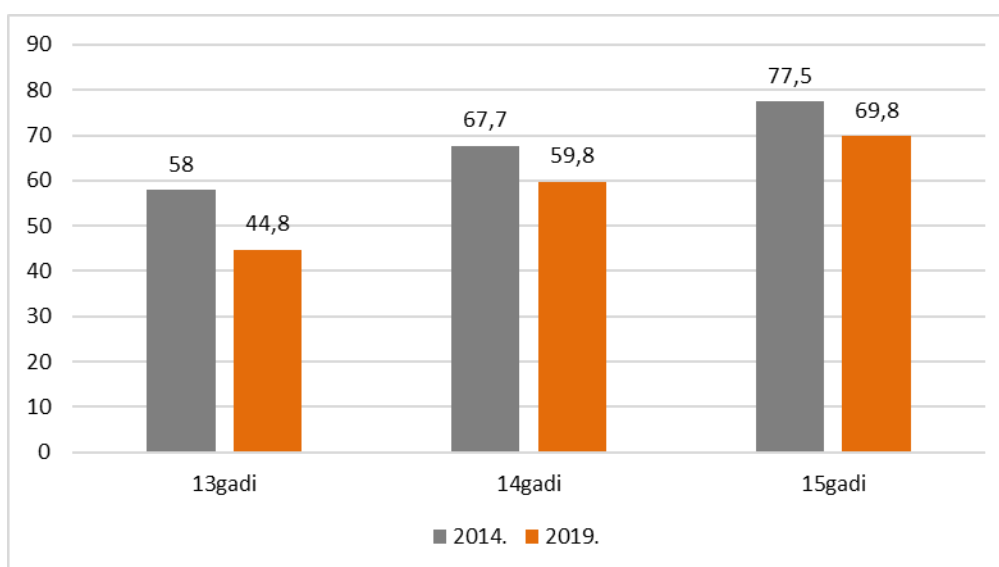

1.tabula. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuri kādreiz ir pamēģinājuši smēķēt, dzimuma un vecuma grupās (%), 2002.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2002.	86,6	72,7	69,4	77,3	85,2	79,9
2007.	84,3	80,1	76,9	81,3	81,7	82,2
2011.	76,5	75,7	68,2	74,6	85,4	76,2
2014.	62,8	56,7	48,9	60,1	70,1	59,7
2019.	50,1	48,2	35,6	49,8	61,2	49,2

Kopumā 2019.gada aptaujā 58,5% (2014.g. – 67,9%) 13 līdz 15-gadīgu skolēnu kādreiz ir pamēģinājuši lietot tabakas izstrādājumus (smēķējamos un /vai bezdūmu tabakas produktus). Zēnu īpatsvars, kuri ir pamēģinājuši lietot jebkādu tabakas produktus, ir nedaudz augstāks nekā meiteņu īpatsvars, attiecīgi 60,4% un 56,4%. Saglabājas tendence, ka, pieaugot skolēnu vecumam, palielinās skolēnu īpatsvars, kuri ir pamēģinājuši lietot smēķējamos/bezdūmu tabakas produktus. Salīdzinot ar iepriekšējās aptaujas datiem, novērojams īpatsvara samazinājums visās vecuma grupās skolēniem, kuri pamēģinājuši lietot smēķējamos/bezdūmu tabakas produktus (2.att.).

2.attēls. Skolēnu īpatsvars vecuma grupās, kuri ir pamēģinājuši lietot smēķējamos un/vai bezdūmu tabakas produktus (%), 2014.-2019.

Smēķēšanas izplatība

Lai noskaidrotu cigarešu smēķētāju īpatsvaru, aptaujas anketā ir ietverts jautājums: „Cik dienas pēdējo 30 dienu laikā Tu smēķēji cigaretes?” ar atbilžu variantiem: „0 dienas”; „1 vai 2 dienas”; „3-5 dienas”; „6-9 dienas”; „10-19 dienas”; „20-29 dienas”; „visas 30 dienas”. 2019.gadā 14,8% skolēnu (2014.g. - 16,8%) norāda, ka pēdējā mēneša laikā ir smēķējuši cigaretes (*vismaz vienu vai divas dienas pēdējā mēneša laikā*): zēni – 14,7% un meitenes – 14,8%. Kopš 2002.gada ir būtiski samazinājies cigaretes smēķējušo skolēnu īpatsvars gan dzimuma, gan vecuma grupās. Palielinoties vecumam, cigaretes smēķējošo pusaudžu īpatsvars palielinās (2.tab.).

2.tabula. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuri smēķē cigaretes, dzimuma un vecuma grupās (%), 2002.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2002.	38,2	29,7	24,2	28,5	37,6	34,3
2007.	41,8	35,2	23,5	33,1	36,8	38,6
2011.	29,2	33,8	19,5	28,8	41,1	31,5
2014.	16,9	16,5	8,1	17,5	24,5	16,8
2019.	14,7	14,8	8,0	13,0	22,9	14,8

Regulāri jeb gandrīz ik dienas smēķējošie pusaudži ir tie, kuri atzīmēja, ka smēķējuši 20 un vairāk dienas pēdējo 30 dienu laikā. Kopumā ir 4,9% gandrīz ik dienas smēķējošu 13 līdz 15-gadīgu skolēnu, attiecīgi 5,6% zēnu un 4,3% meiteņu. Pieaugot vecumam, palielinās gandrīz ik dienas smēķējošo pusaudžu īpatsvars. Kopš 2007.gada ir krities regulāri smēķējošu pusaudžu īpatsvars, bet pēdējā aptaujā tomēr tas ir palicis bez būtiskām izmaiņām (3.tab.).

3.tabula. Gandrīz ik dienas smēķējošu 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars dzimuma un vecuma grupās (%), 2002.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2002.	17,6	9,5	5,5	9,2	14,8	13,7
2007.	21,9	14,2	9,3	13,4	16,1	18,0
2011.	12,9	12,2	6,5	10,2	18,6	12,6
2014.	5,0	3,7	1,1	4,4	7,5	4,3
2019.	5,6	4,3	2,3	3,7	8,7	4,9

2019.gadā 23,0% (2014.g. – 24,7%) skolēnu ir lietojuši tabakas produktus vismaz 1 vai 2 dienas pēdējo 30 dienu laikā, piemēram, smēķējuši cigaretes, cigarillas, mini cigārus, ūdenspīpi, košļājuši, zelējuši vai šņaukuši tabaku. Pēdējo 30 dienu laikā tabakas produktus vairāk lietojuši zēni, 14 un 15 gadīgie pusaudži (4.tab.).

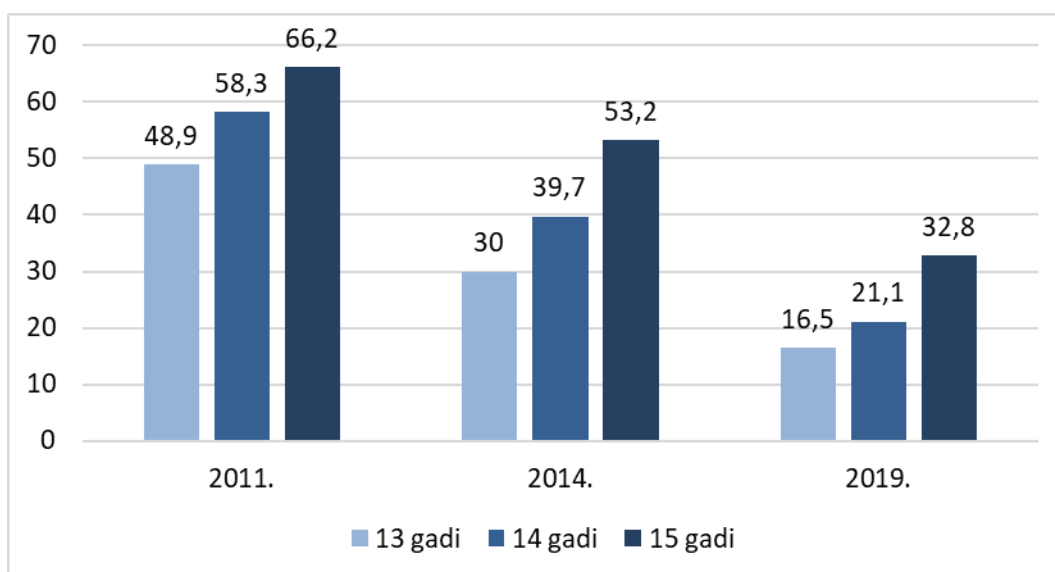
4.tabula. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuri lieto tabakas produktus, dzimuma un vecuma grupās (%), 2002.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2002.	41,4	33,0	26,5	32,0	41,0	37,5
2007.	45,7	32,8	35,2	35,0	40,8	41,8
2011.	39,4	41,4	28,3	38,2	49,8	40,5
2014.	25,3	23,9	14,0	24,2	35,8	24,7
2019.	24,8	21,1	14,9	21,0	32,6	23,0

Ūdenspīpes smēķēšana

Starptautiskais jauniešu smēķēšanas pētījums parāda, ka Latvijā jauniešiem ūdenspīpes smēķēšanas popularitāte strauji samazinās. 2019.gadā ūdenspīpi kopumā pamēģinājuši smēķēt 23,6% (2014.g. – 40,7%) 13 līdz 15-gadīgo skolēnu; šis īpatsvars, salīdzinot ar iepriekšējās aptaujas datiem, ir samazinājies par 17,1% punktiem. 3.attēlā redzam, ka kopš 2011.gada vairāk kā divas reizes katrā vecumgrupā samazinājies ūdenspīpi smēķēt pamēģinājušo skolēnu īpatsvars.

3.attēls. Ūdenspīpi smēķēt mēģinājušo skolēnu īpatsvars vecuma grupās (%), 2011.-2019.

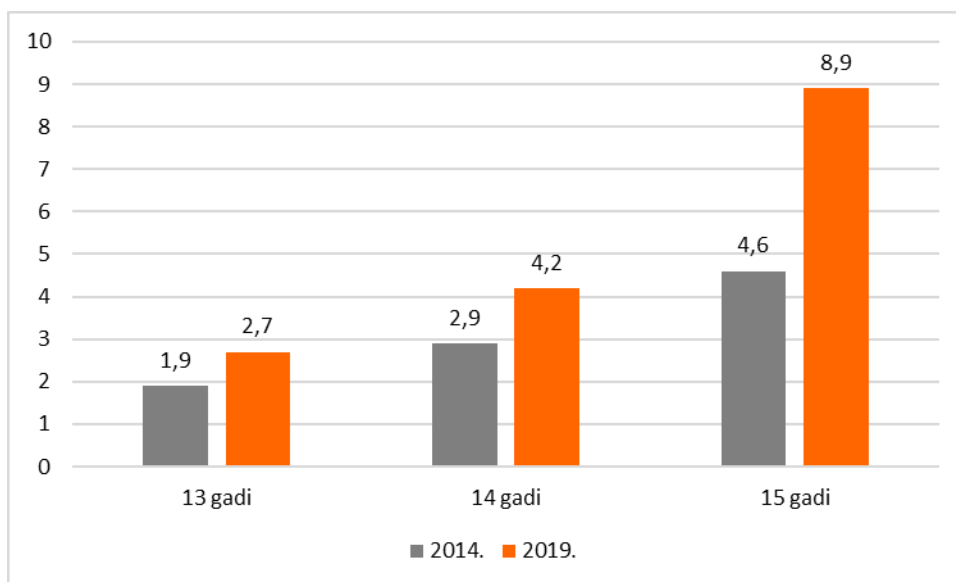
2019.gadā ūdenspīpi smēķējušo⁵ skolēnu īpatsvars ir 3,5% (2014.g. – 8,6%; 2011.g. – 21,5%), kas ir būtiski samazinājies kopš 2011.gada.

Bezdūmu tabakas lietošana

Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums Latvijā aizliedz pārdot šņaucamo, zelējamo un košļājamo tabaku. Saskaņā ar aptaujas datiem kopumā 13,7% 13 līdz 15-gadīgu skolēnu, attiecīgi 16% zēnu un 11,2% meiteņu (2014.g. – 13,8% zēnu, 6,4% meiteņu), norāda, ka ir mēģinājuši lietot kādu no bezdūmu tabakas produktiem. Augstākais bezdūmu tabakas produktu pamēģinājušo skolēnu īpatsvars ir 15 gadīgo grupā – 20,3% (2014.g. – 15,5%).

Kopumā 5,3% (2014.g. – 3,1%) 13 līdz 15-gadīgu skolēnu lieto bezdūmu tabakas produktus, 6,8% zēnu 3,7% meiteņu (2014.g. – 4,3% zēnu un 2,0% meiteņu). Palielinoties vecumam, pieaug pusaudžu īpatsvars, kuri lieto bezdūmu tabakas produktus. Salīdzinot ar 2014.gada datiem, būtiski ir palielinājies 15 gadīgo skolēnu īpatsvars, kuri lieto bezdūmu tabakas produktus (4.att.).

4.attēls. Skolēnu īpatsvars vecuma grupās, kuri lieto bezdūmu tabakas produktus (%), 2014.-2019.

⁵ Ūdenspīpi smēķēja vismaz 1-2 dienas pēdējo 30 dienu laikā.

Elektroniskās cigaretes lietošana

2019.gada aptaujā skolēniem tika jautāts, vai viņi jebkad ir mēģinājuši lietot elektronisko cigareti. Kopumā 2019.gadā 51,3% 13-15 gadus vecu skolēnu ir mēģinājuši lietot elektronisko cigareti. Pieaugot skolēnu vecumam, būtiski palielinās skolēnu īpatsvars, kuri ir mēģinājuši to lietot. Kopš 2011.gada gan dzimuma, gan vecuma grupās ir nozīmīgi pieaudzis elektronisko cigareti lietot mēģinājušo īpatsvars, īpaši zēniem un 15-gadīgajiem pusaudžiem (5.tab.).

5.tabula. Elektronisko cigareti lietot mēģinājušo skolēnu īpatsvars dzimuma un vecuma grupās (%), 2011.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2011.	22,0	18,0	15,4	19,0	24,0	20,2
2014.	30,7	22,0	17,6	27,0	34,4	26,4
2019.	57,5	44,8	39,8	51,7	61,6	51,3

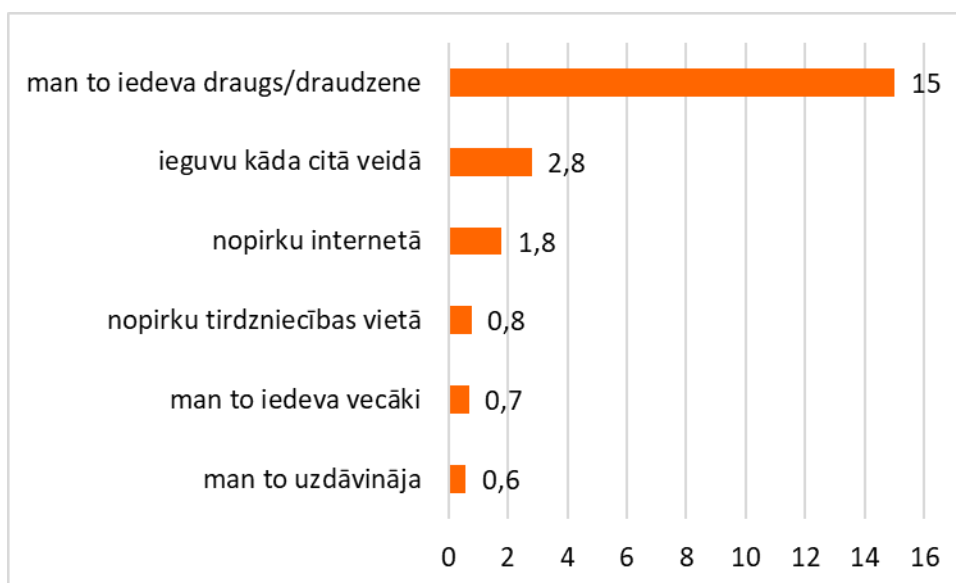
Pēdējā mēneša laikā vienu vai vairākas dienas elektronisko cigareti lietojuši 18,0% skolēnu. 6.tabulā redzam, ka kopš 2011.gada būtiski ir palielinājies elektronisko cigarešu lietotāju īpatsvars gan dzimuma, gan vecuma grupās, īpaši zēniem un 15-gadīgajiem pusaudžiem (7.att.).

6.tabula. Elektroniskās cigaretes lietošana vismaz vienu dienu pēdējo 30 dienu laikā, dzimuma un vecuma grupās (%), 2011.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2011.	10,3	7,7	8,2	7,4	11,2	9,1
2014.	12,1	7,8	6,4	11,1	12,4	10,0
2019.	22,4	13,5	14,5	16,8	22,6	18,0

Šajā aptaujā pusaudžiem tika jautāts, kādā veidā viņi ieguvuši elektroniskās cigaretes pēdējo 30 dienu laikā. 5.attēlā redzam, ka pusaudžiem, kuri lieto elektronisko cigareti, galvenokārt to ir iedevuši viņu draugi/draudzenes.

5.attēls. Veids, kā 13-15 gadīgie pusaudži ieguvuši elektronisko cigareti (%), 2019.

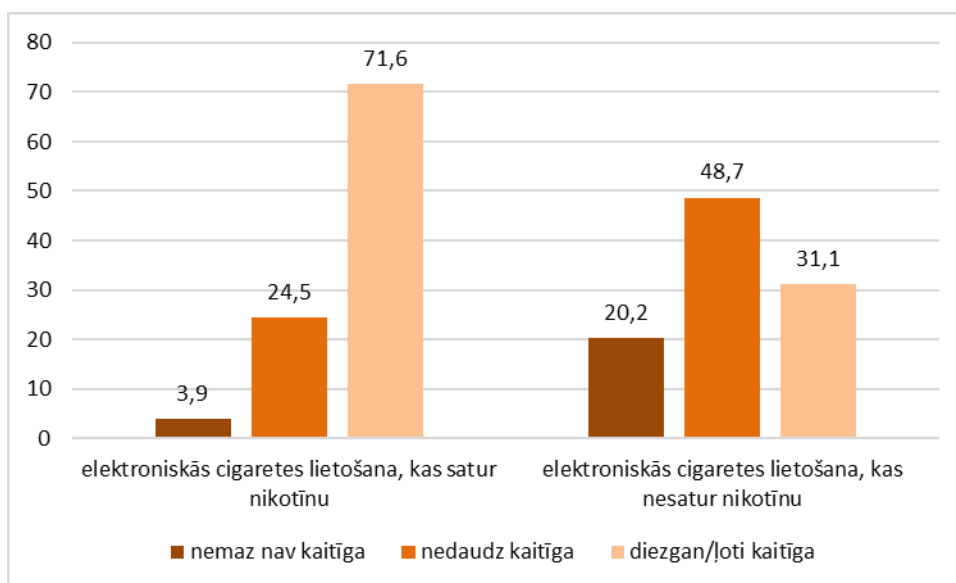

Pusaudžiem tika jautāts par to, cik no viņu draugiem/draudzenēm lieto elektronisko cigareti. Kopumā tikai 37,2% pusaudžu norādīja, ka neviens no viņu draugiem vai draudzenēm elektronisko cigareti nelieto, attiecīgi 34,6% zēnu un 39,9% meiteņu. Jāatzīmē, ka, palielinoties pusaudžu vecumam, samazinās skolēnu īpatsvars, kuru draugi/draudzenes elektronisko cigareti nelieto, attiecīgi 43,6% 13-gadīgo, 39,8% 14-gadīgo un 28,6% 15-gadīgo pusaudžu.

Aptaujas anketā tika iekļauts jautājums, vai kāds no pusaudžu ģimenes locekļiem lieto elektronisko cigareti. 14,3% 13 līdz 15-gadīgo pusaudžu uz šo jautājumu atbildēja apstiprinoši. Augstāks ir meiteņu īpatsvars, kuras atzīmēja, ka kāds no viņu ģimenes lieto elektronisko cigareti, attiecīgi 15,1% meiteņu un 13,4% zēnu.

Lai izvērtētu pusaudžu zināšanas par elektroniskās cigaretes kaitīgumu veselībai, aptaujas anketā tika iekļauti divi jautājumi: “Kā tu domā, cik kaitīga Tavai veselībai ir elektroniskās cigaretes, kas satur nikotīnu, lietošana?” un “Kā tu domā, cik kaitīga Tavai veselībai ir elektroniskās cigaretes, kas nesatur nikotīnu, lietošana?”. Iegūtie dati parāda, ka pusaudži elektroniskās cigaretes lietošanu, kura nesatur nikotīnu, uzskata par ievērojami mazāk kaitīgu veselībai nekā, ja tā satur nikotīnu (6.att., 7.un 8.tab.).

6.attēls. 13-15gadus vecu skolēnu zināšanas par elektroniskās cigaretes lietošanas kaitīgumu veselībai (%), 2019.

7.tabula. Skolēnu zināšanas par elektroniskās cigaretes, kura satur nikotīnu, lietošanas kaitīgumu veselībai, dzimuma un vecuma grupās (%), 2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
Nemaz nav kaitīga	5,1	2,5	2,2	4,9	4,4	3,9
Nedaudz kaitīga	30,3	18,5	19,4	24,8	29,1	24,5
Diezgan kaitīga	40,0	48,8	43,8	45,4	43,6	44,3
Ļoti kaitīga	24,6	30,2	34,6	25,0	23,0	27,3

8.tabula. Skolēnu zināšanas par elektroniskās cigaretes, kura nesatur nikotīnu, lietošanas kaitīgumu veselībai, dzimuma un vecuma grupās (%), 2019.

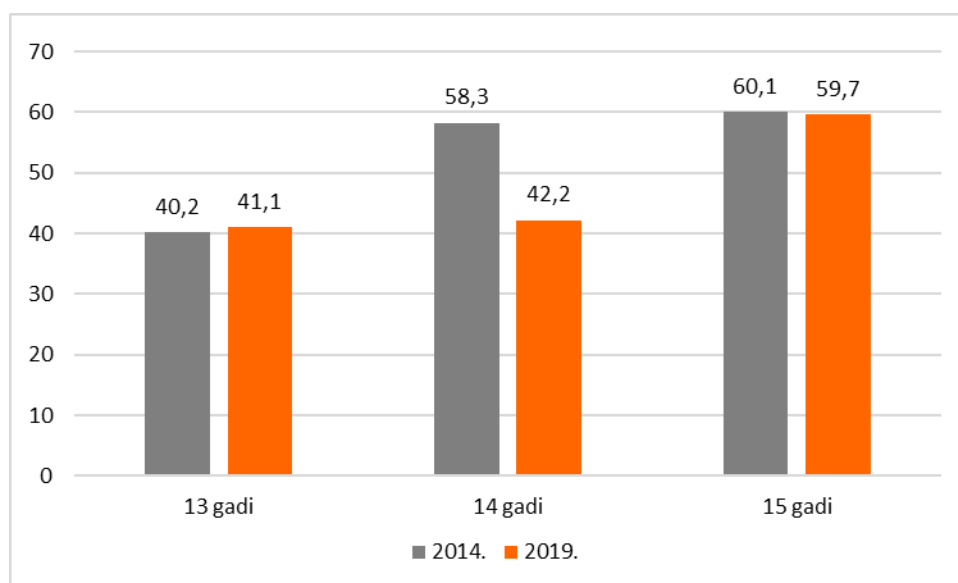
	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
Nemaz nav kaitīga	24,1	16,0	17,0	21,8	21,5	20,2
Nedaudz kaitīga	48,6	48,9	47,0	49,4	49,7	48,7
Diezgan kaitīga	17,9	24,2	23,8	19,0	20,5	21,0
Ļoti kaitīga	9,4	10,9	12,3	9,9	8,3	10,1

Atkarība no nikotīna

Nikotīns ir iedarbīgs neirotoksīns ar narkotiskām īpašībām, kas pat mazās koncentrācijās izraisa atkarību un ir viens no galvenajiem atkarības no smēķēšanas veidotājiem.

Lai noteiktu smēķējošo pusaudžu atkarību no nikotīna, aptaujas anketā skolēniem tiek jautāts par sajūtu, kad, pamostoties no rīta, pirmā vēlēšanās ir uzsmēķēt, un par to, cik ātri pēc izsmēķētas cigaretes tiek izjūsta vēlme atkal smēķēt. Kopumā 50,3% (2014.g. – 53,1%) 13 līdz 15-gadīgo skolēnu, kuri smēķē, novēro nikotīna atkarības pazīmes. Būtiskas atšķirības dzimuma grupās nav, nikotīna atkarības pazīmes ir 51,6% zēnu un 48,9% meiteņu, kuri smēķē. 7.attēlā redzam, ka, salīdzinot ar 2014.gada datiem, nav izmaiņu tabakas smēķētāju īpatsvaram, kuriem ir nikotīna atkarības pazīmes 13 un 15-gadīgo grupā, bet 14-gadīgo grupā novēro būtisku samazinājumu.

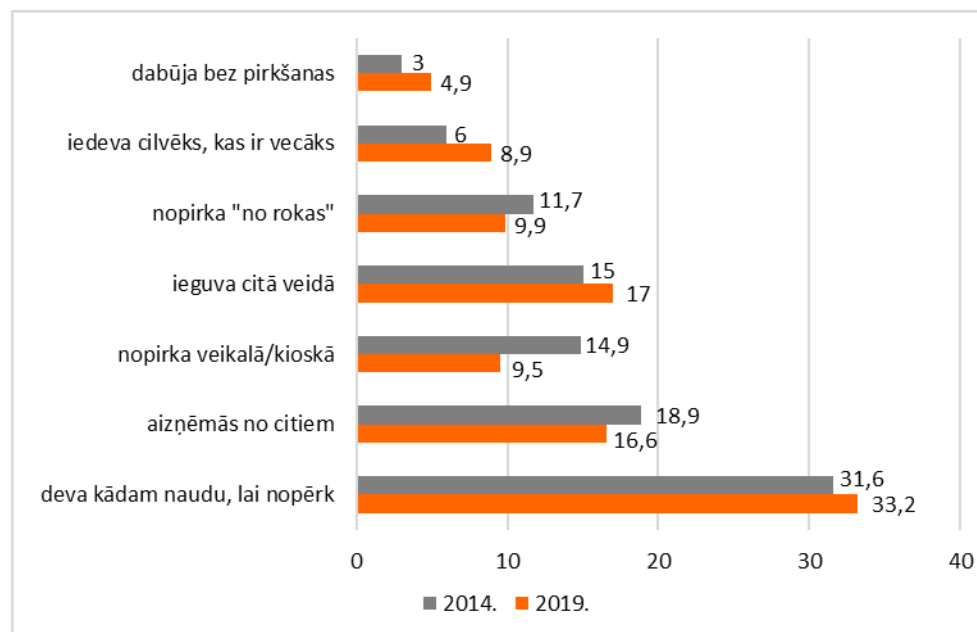
7.attēls. Tabakas smēķētāji, kuriem novēro nikotīna atkarības pazīmes, vecuma grupās (%), 2014.-2019.

Tabakas produktu pieejamība

2019.gada aptaujas dati parāda, ka ir samazinājies smēķējošo pusaudžu īpatsvars, kuri pēdējo 30 dienu laikā cigaretes iegādājās veikalā/ kioskā – 9,5% (2014.g. - 14,9%) un nopirka no privātpersonas jeb “no rokas” 9,9% (2014.g – 11,7%). Galvenokārt pusaudži, lai iegūtu cigaretes, iedod kādam pieaugušajam naudu, kurš tās viņiem nopērk (8.att.).

8. attēls. Cigarešu iegūšanas veids pēdējā mēneša laikā (%), 2014.-2019.

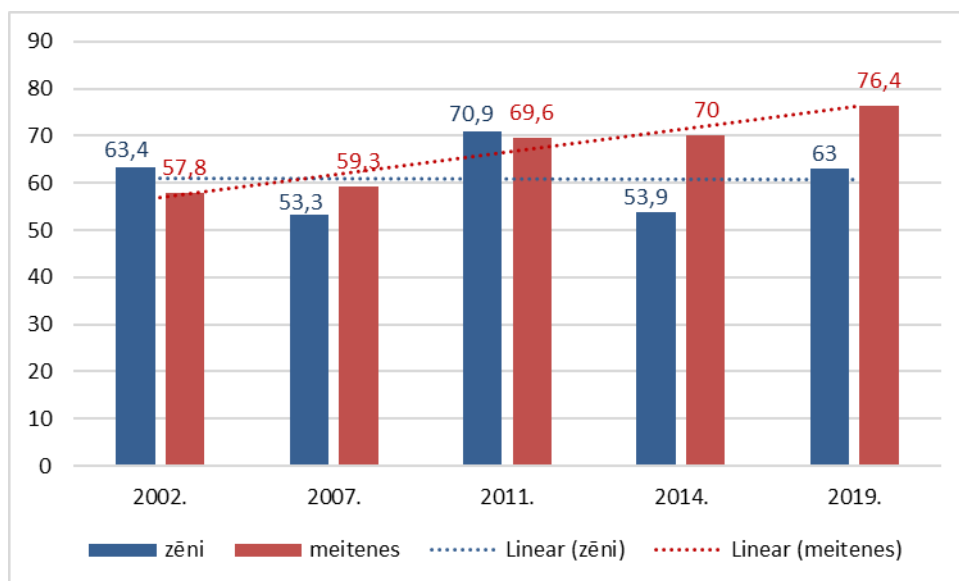
Analizējot dzimuma grupās, augstāks ir smēķējošo meiteņu īpatsvars, kuras iedod kādam citam naudu, lai tas iegādājas cigaretes, kā arī cigaretes aizņemas no citiem smēķētājiem. Savukārt augstāks ir smēķējošu zēnu īpatsvars, kuri iegādājas cigaretes veikalā/kioskā, kā arī no privātpersonām jeb “no rokas” (9.tab.).

9.tabula. Cigarešu iegūšanas veids pēdējā mēneša laikā, dzimuma un vecuma grupās (%), 2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
deva kādam naudu, lai nopērk	29,8	36,7	32,7	27,4	36,6	33,2
aizņēmas no citiem	12,9	20,4	19,7	18,0	14,7	16,6
nopirka veikalā/kioskā	13,6	5,2	4,6	6,8	12,6	9,5
dabūja bez pirkšanas	3,1	6,8	4,6	3,8	5,6	4,9
nopirka "no rokas"	14,6	5,1	10,3	11,2	9,1	9,9
iedeva cilvēks, kas ir vecāks	7,5	10,4	8,9	14,8	5,6	8,9
ieguva citā veidā	18,5	15,4	19,1	17,9	15,8	17,0

Kopumā 68,9% skolēnu, kuri smēķē un ir mēģinājuši cigaretes iegādāties veikalā vai kioskā pēdējā mēneša laikā, nav ticis atteikts pārdot cigaretes viņu vecuma dēļ.

9.attēls. 13-15 gadus vecu smēķētāju īpatsvars, kuri pēdējā mēneša laikā mēģinājuši iegādāties cigaretes veikalos/ kioskos un kuriem viņu vecuma dēļ nav atteikts, dzimuma grupās (%), 2002.-2019.

Analizējot dzimuma grupās smēķējošo pusaudžu iespējas iegādāties cigaretes, redzams, ka kopš 2002.gada ir būtiski pieaudzis meiteņu īpatsvars, kuras atzīst, ka ir mēģinājušas pirkt cigaretes veikalā/kioskā un viņām ir izdevies tās iegādāties, neskatoties uz viņu vecumu. Kā arī kopš 2007.gada aptaujas smēķējošo meiteņu īpatsvars, kuras ir varējušas iegādāties cigaretes veikalā/kioskā, ir augstāks kā zēnu īpatsvars, izņemot 2011.gadu, kad šis īpatsvars ir bijis abiem dzimumiem gandrīz vienāds (9.att.).

Lai noskaidrotu kādu cigarešu apjomu smēķējošie pusaudži iegādājas, aptaujas anketā ir iekļauts jautājums “Pēdējo 30 dienu laikā, kad Tu pēdējo reizi pirki cigaretes, kāda veida iepakojumā Tu tās iegādājies?”. Pēdējā reizē iegādājoties cigaretes, 82,3% smēķējošo pusaudžu nopirka cigarešu paciņu (paciņā 20 cigaretes), attiecīgi 79,3% zēnu un 85,9% meiteņu. 10,6% smēķētāju pēdējā cigarešu pirkšanas reizē iegādājas atsevišķas cigaretes; 3,3% nopirka tabaku, lai izgatavotu paštītās cigaretes, un 3,8% norādīja, ka iegādājās cigarešu bloku (10 paciņas pa 20 cigaretēm katrā).

Aptaujas anketā pusaudžiem tiek jautāts, cik, viņuprāt, vidēji maksā viena cigarešu paciņa. 43,4% 13 līdz 15-gadīgo skolēnu zina, ka cigarešu paciņa vidēji maksā 3,5 Euro (10.tab.).

10.tabula. 13-15 gadīgo skolēnu viedoklis par cigarešu paciņas vidējo cenu (%), 2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2,0 Euro	5,6	2,8	4,2	5,1	3,7	4,3
2,5 Euro	11,4	9,1	10,2	10,7	9,9	10,3
3,0 Euro	23,4	22,4	25,1	22,9	21,0	22,9
3,5 Euro	42,0	44,8	41,8	40,2	47,8	43,4
4,0 Euro	9,0	13,1	9,2	11,1	12,4	11,0
4,5 Euro	3,4	4,9	4,8	4,9	2,9	4,1
5,0 Euro vairāk	5,1	2,9	4,7	5,2	2,2	4,0

Smēķēšanas atmešana

Tabakas kontroles politikas nozīmīga daļa ir smēķēšanas atmešanas veicināšana.

Tikai 53,7% (2014.g. – 61,1%) 13 līdz 15-gadīgu skolēnu, kuri smēķē, vēlas smēķēšanu atnest. Salīdzinot ar 2007.gadu, turpina samazināties smēķējošo skolēnu īpatsvars gan dzimuma, gan vecuma grupās, kuri vēlas atnest smēķēšanu (11.tab.).

11.tabula. Smēķējošo skolēnu īpatsvars, kuri šobrīd vēlas atnest smēķēšanu (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	72,7	69,7	72,0	71,6	71,2	71,5
2011.	68,5	62,9	59,1	67,9	65,5	65,5
2014.	62,1	60,6	52,6	62,4	62,5	61,1
2019.	50,8	57,4	47,9	56,7	53,9	53,7

Saskaņā ar 2019.gada aptaujas datiem, 62,4% 13-15 gadus vecu smēķētāju ir mēģinājuši atnest smēķēšanu pēdējo 12 mēnešu laikā. Salīdzinot ar 2014.gada datiem, zēnu īpatsvars, kuri ir mēģinājuši atnest smēķēšanu, nedaudz samazinājies, bet meitenēm novēro pieaugumu; atnest mēģinājušo īpatsvars audzis visās vecumgrupās (12.tab.).

12.tabula. Smēķējošo skolēnu īpatsvars, kuri mēģinājuši atmest smēķēšanu pēdējo 12 mēnešu laikā (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	76,0	75,3	71,7	75,9	76,7	75,8
2011.	64,3	64,9	62,4	65,7	64,3	64,5
2014.	60,6	61,1	54,7	63,4	60,8	60,8
2019.	57,5	68,2	58,9	65,2	61,9	62,4

Kopumā 92,1% (2014.gadā – 90,3%) smēķējošo pusaudžu, 92,5% zēnu un 91,6% meiteņu, domā, ka spētu atmest smēķēšanu, ja to vēlētos.

Smēķēšanas atmešanas process nav vienkāršs. 14,2% (2014.g. – 9,2%) smēķējošo skolēnu kādreiz ir saņēmuši palīdzību vai ieteikumus smēķēšanas atmešanā speciālu programmu ietvaros vai no speciālista. Laika posmā no 2007.gada palielinājies smēķējošu 13 līdz 15-gadīgu pusaudžu īpatsvars, kuri norāda, ka ir saņēmuši palīdzību vai ieteikumus smēķēšanas atmešanā speciālu programmu ietvaros vai no speciālista (13.tab.).

13.tabula. Profesionālas palīdzības vai ieteikumu saņemšana smēķēšanas atmešanā (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	6,9	6,2	6,2	6,7	6,6	6,5
2011.	8,9	6,8	11,8	5,5	8,5	8,0
2014.	8,8	9,6	8,1	8,4	10,3	9,2
2019.	13,2	15,3	16,0	14,3	13,3	14,2

Nosliece uzsākt tabakas produktu lietošanu

Lai varētu noskaidrot, kāds ir tabakas produktus nelietojošo pusaudžu īpatsvars, kuri ir noskaņoti uzsākt smēķēšanu vai lietot kādu citu tabakas produktu, tiek izmantoti divi aptaujas anketas jautājumi: „Kā tu domā, vai nākamo 12 mēnešu laikā Tu smēķēsi vai lietosi jebkuru citu tabakas produktu?” un „Ja kāds no Taviem labākajiem draugiem/draudzenēm piedāvātu tev kādu no tabakas produktiem, vai Tu to lietotu?”. Nosliece nākotnē uzsākt lietot tabakas produktus ir respondentiem, kuri kādā no minētajiem jautājumiem vai arī abos atzīmēja atbilžu variantu „drīzāk jā” vai „noteikti jā”. 2019.gadā kopumā 21,8% (2014.g. – 18,7%) 13-15 gadus vecu skolēnu, kuri nelieto tabakas produktus, ir nosliece to uzsākt darīt (14.tab.).

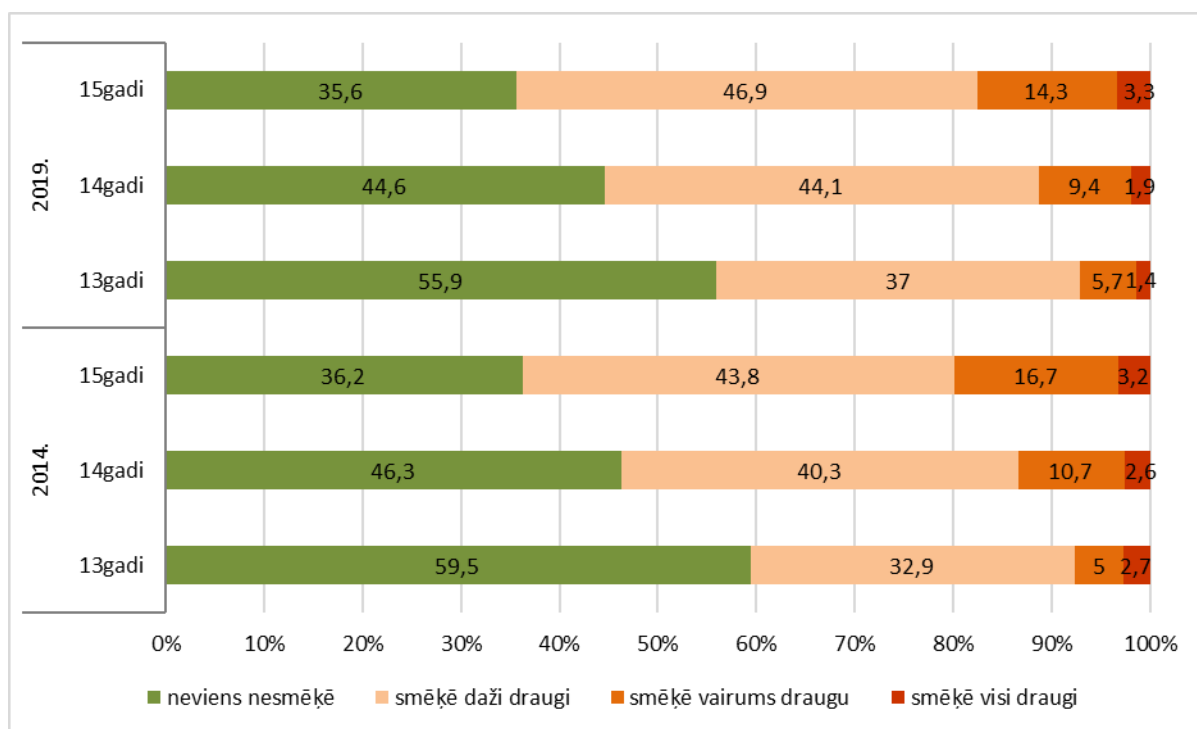
14.tabula. Skolēnu īpatsvars, kuri nekad nav lietojuši tabakas produktus, bet viņiem ir nosliece to uzsākt darīt (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	25,3	22,5	27,4	19,4	22,0	23,7
2011.	19,6	28,7	22,0	25,0	25,3	24,1
2014.	19,5	18,1	18,3	18,8	19,2	18,7
2019.	19,2	23,4	20,9	21,7	21,8	21,8

Pusaudžu vecumā ir raksturīga mācīšanās un paradumu pārņemšana no „nozīmīgiem citiem”, kas ir vecāki, draugi u.tml.. 2019.gada aptaujā 47,9% (2014.g. – 48,6%) skolēnu norāda, ka viens vai abi vecāki smēķē. Abi vecāki smēķē 16,3% pusaudžu, ģimenē smēķē tikai tēvs 23,3% pusaudžu, tikai māte – 8,3% pusaudžu.

Vairāk kā pusei jeb 54,9% 13-15 gadīgo skolēnu kāds no tuvākajiem draugiem smēķē. Palielinoties skolēnu vecumam, pieaug to skolēnu īpatsvars, kuriem kāds no tuvākajiem draugiem/ draudzenēm smēķē. Salīdzinot ar 2014.gada aptaujas datiem, būtiskas izmaiņas nenovēro (10.att.).

10.attēls. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuriem kāds tuvākais draugs smēķē (%), 2014.-2019.

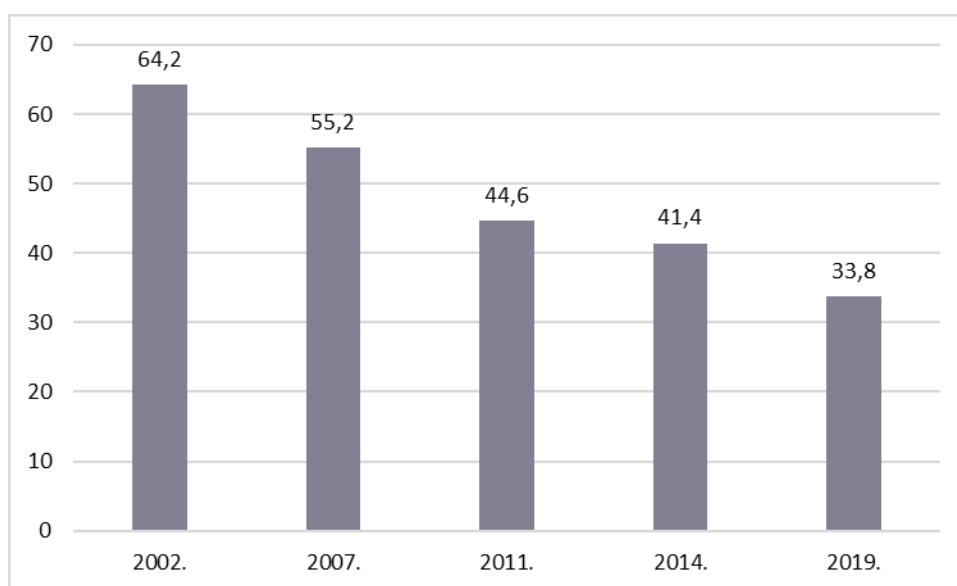

Pasīvā smēķēšana

Pasīvā smēķēšana ir smēķētāja izelpoto dūmu un to dūmu, kas nāk no aizdedzinātas cigaretes, cigāra vai pīpes, ieelpošana. Nesmēķētāji, kas ir spiesti ieelpot šos dūmus, ir pasīvie smēķētāji.

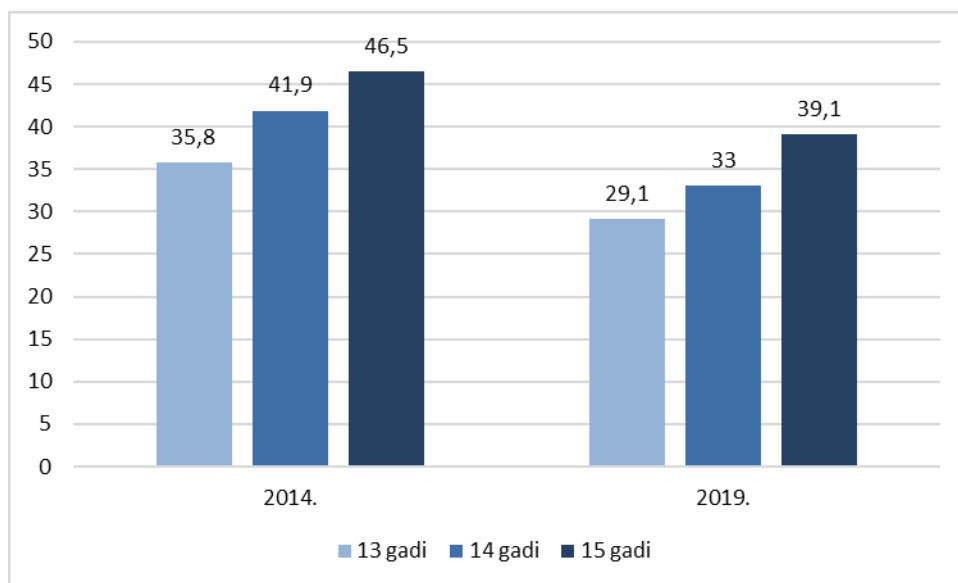
2019.gadā 33,8% (2014.g. – 41,4%) skolēnu norāda, ka pēdējās nedēļas laikā mājās viņu klātbūtnē kāds ir smēķējis. Salīdzinot ar 2002.gada aptauju, redzam, ka pasīvajai smēķēšanai mājās pakļauto skolēnu īpatsvars samazinājies par 30,4% punktiem (11.att.).

11.attēls. Skolēnu īpatsvars, kuri pēdējās nedēļas laikā mājās pakļauti pasīvajai smēķēšanai (%), 2002.-2019.

Pieaugot vecumam, palielinās to skolēnu īpatsvars, kuri norāda, ka ir pakļauti pasīvajai smēķēšanai mājās pēdējo 7 dienu laikā. Salīdzinot ar 2014.gada datiem, ir samazinājies pasīvajai smēķēšanai mājās pakļauto skolēnu īpatsvars visās trijās vecumgrupās (12.att.).

12.attēls. Skolēnu īpatsvars, kuri pēdējās nedēļas laikā mājās pakļauti pasīvajai smēķēšanai, vecuma grupās (%), 2014.-2019.

Aptaujas anketā ir iekļauti jautājumi par to, cik bieži pusaudži ir redzējuši savu tēvu un māti smēķējam mājās. Kopumā 35% pusaudžu ir redzējuši tēvu smēķējam mājās un 25,5% ir redzējuši smēķējam mājās māti (15.tab.).

15.tabula. 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, kuri redzējuši kādu no saviem vecākiem smēķējam mājās (%), 2019.

		Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
tēvs	gandrīz katru dienu	18,4	21,3	15,2	21,6	22,1	19,8
	dažreiz	16,4	13,9	13,4	16,7	15,2	15,2
	nekad	45,2	44,2	49,8	42,4	42,2	44,7
māte	gandrīz katru dienu	12,2	15,3	11,7	13,5	15,9	13,7
	dažreiz	12,1	11,5	9,0	13,8	12,4	11,8
	nekad	64,2	65,2	67,5	63,6	63,0	64,6

Skolēni tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai arī ārpus mājām. 44,9% (2014.g. – 48,4%) skolēnu uzskata, ka pēdējo 7 dienu laikā tikuši pakļauti pasīvajai smēķēšanai telpās sabiedriskās vietās, piemēram, skolā, kafejnīcā u.c.. Savukārt 66,4% (2014.g. – 69,6%) skolēnu uzskata, ka pēdējo 7 dienu laikā tikuši pakļauti pasīvajai smēķēšanai sabiedriskās vietās ārpus telpām, piemēram, parkā, uz ielas, sabiedriskā transporta pieturā u.c.. (16.tab.).

16.tabula. Skolēnu īpatsvars, kuri pēdējās nedēļas laikā pakļauti pasīvajai smēķēšanai sabiedriskās vietās (%), 2011.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
Sabiedrisko vietu telpas						
2011.	44,9	49,3	44,6	48,0	47,0	47,0
2014.	46,1	50,6	43,9	48,0	53,3	48,4
2019.	43,0	46,9	40,0	44,7	49,7	44,9
Sabiedriskās vietās ārpus telpām						
2011.	61,8	72,4	61,5	68,2	68,9	66,9
2014.	63,9	75,2	64,3	70,3	74,1	69,6
2019.	61,3	71,1	64,1	64,1	70,9	66,4

Pusaudžu zināšanas par smēķēšanu un attieksme pret smēķēšanu

Zināšanas par smēķēšanu

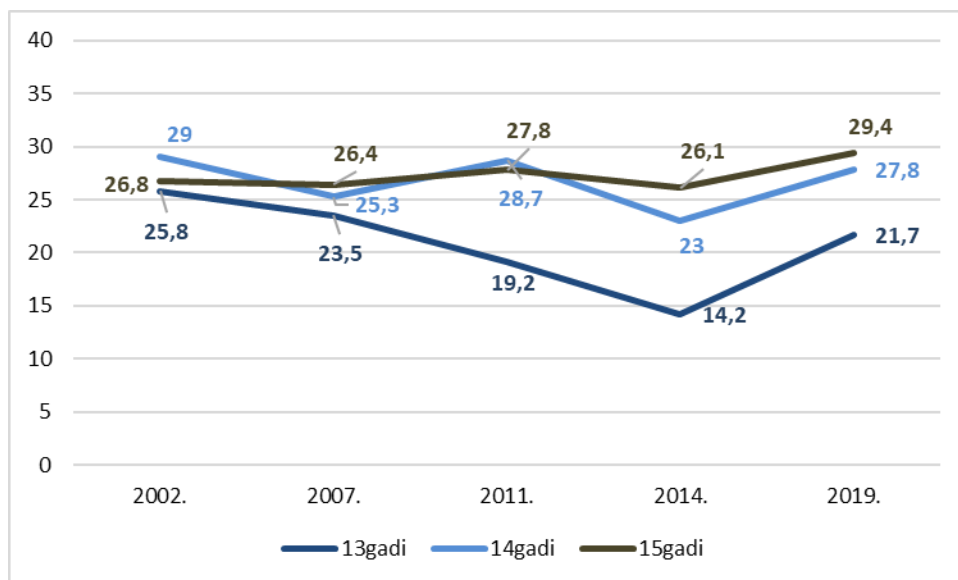
Kopumā 64,8% (2014.gadā – 67,5%) skolēnu, 63,8% zēnu un 66,0% meiteņu, ir pārliecināti, ka citu cilvēku smēķēšana viņu klātbūtnē ir kaitīga viņu veselībai. Labākas zināšanas par pasīvās smēķēšanas kaitīgumu ir 13-gadīgajiem un 15-gadīgajiem skolēniem, attiecīgi 67,5% un 66,0%. Bet tikai 61,6% 14-gadīgo skolēnu uzskata, ka citu cilvēku smēķēšana viņu klātbūtnē ir kaitīga.

Lai noskaidrotu skolēnu zināšanas par smēķēšanas kaitīgumu veselībai, aptaujas anketā iekļauts jautājums „Kā Tu domā, vai smēķēšana ir kaitīga veselībai?”. Atbilžu varianti „drīzāk jā” un „noteikti jā” atspoguļo skolēnu īpatsvaru, kuri uzskata, ka smēķēšana ir kaitīga veselībai. Kopumā 92,9% (2014.gadā – 92,3%) („drīzāk jā” + „noteikti jā”) skolēnu domā, ka smēķēšana ir kaitīga veselībai.

26,4% (2014.g. – 21,6%) skolēnu domā, ka smēķēšana palīdz atbrīvoties un justies ērtāk kompānijās, saietos un sabiedriskos pasākumos. Pieaugot vecumam, šādi domājošu skolēnu īpatsvars palielinās. 13. attēlā redzam, ka kopš 2002.gada aptaujas 14 un 15-gadīgo grupās vairāk kā ceturtdaļa skolēnu domā, ka smēķēšana palīdz labāk justies pasākumos, un pēdējās aptaujas dati iezīmē tendenci paaugstināties šādi domājošo šo vecumgrupu jauniešu īpatsvaram. Savukārt, 13-gadīgo grupā no 2002.gada līdz 2014.gadam novēroja būtisku īpatsvara kritumu attiecībā uz skolēnu viedokli, ka smēķēšana palīdz justies ērti un brīvi

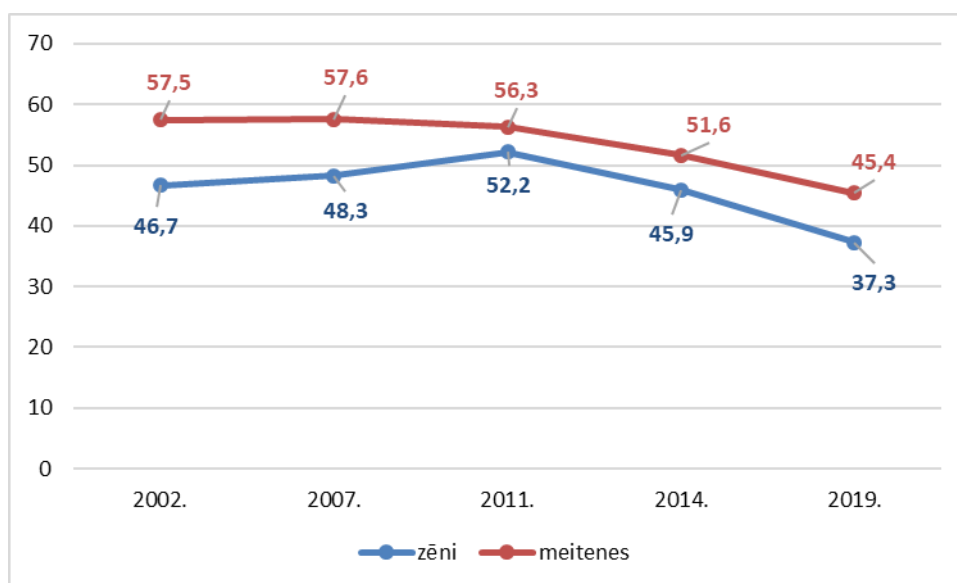
dažādos pasākumos, bet pēdējās aptaujas dati uzrāda ievērojamu šādi domājošo 13-gadīgo skolēnu īpatsvara pieaugumu.

13.attēls. Skolēnu īpatsvars vecuma grupās, kuri domā, ka smēķēšana palīdz justies ērti, brīvi sabiedriskos pasākumos, kompānijās (%), 2002. - 2019.

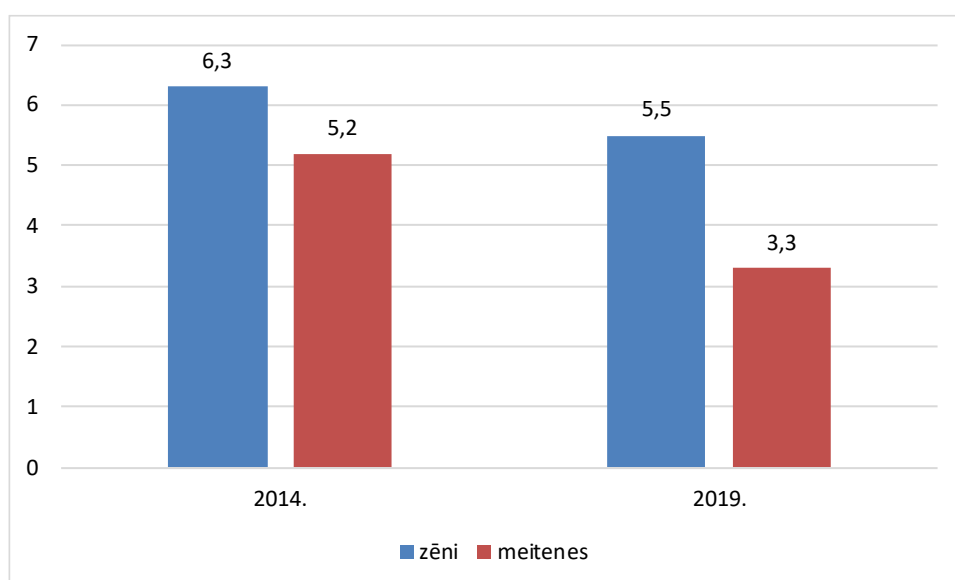
Sabiedrībā pastāv maldīgs viedoklis, ka smēķēšanas ietekmē mazinās ķermeņa svaru. Arī 41,2% (2014.g. – 47,2%) šīs aptaujas respondentu uzskata, ka smēķēšana samazina svaru. 14.attēlā redzam, ka skolēnu īpatsvars, kuri domā, ka smēķēšana samazina ķermeņa svaru, visās pētījuma aptaujās ir bijis augsts abiem dzimumiem, bet izteiktāk meitenēm. Kopš 2011.gada aptaujas, skolēnu īpatsvars, kuriem ir šāds uzskats, krītas abās dzimuma grupās.

14.attēls. Skolēnu īpatsvars dzimuma grupās, kuri uzskata, ka smēķēšana samazina ķermeņa svaru (%), 2002. - 2019.

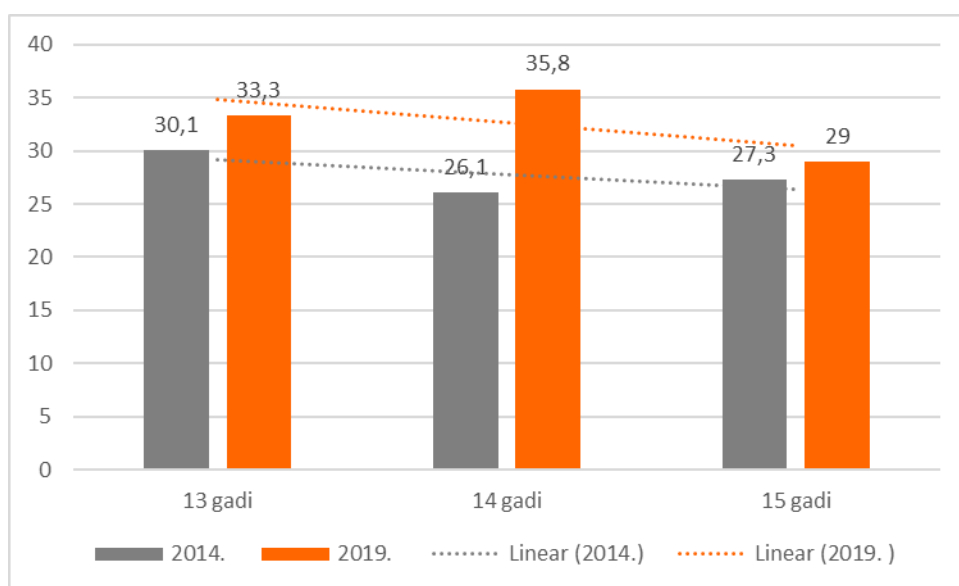
4,4% skolēnu (2014.gadā – 5,7%), kuri uzskata, ka smēķēšana samazina svaru, norāda, ka pēdējo 30 dienu laikā ir smēķējuši nolūkā samazināt savu ķermeņa svaru vai arī, lai izvairītos no pieņemšanās svarā. 15.attēlā redzam, ka skolēnu īpatsvars dzimuma grupās, kuri pēdējo 30 dienu laikā smēķējuši, lai samazinātu svaru vai nepieņemtos svarā, samazinās, bet saglabājas tendence, ka šādi rīkojas vairāk zēni.

15.attēls. Skolēnu īpatsvars dzimuma grupās, kuri smēķējuši pēdējo 30 dienu laikā nolūkā samazināt savu ķermeņa svaru/nepieņemties svarā (%), 2014.-2019.

Kopumā 32,7% (2014.gadā – 27,7%) jauniešu ir pārliecināti, ja kāds ir uzsācis smēķēt, tad viņam atnest smēķēšanu būtu sarežģīti; gan zēni, gan meitenes uzskata līdzīgi, attiecīgi 32,7% un 32,8%. 16.attēlā redzams, ka, palielinoties skolēnu vecumam, samazinās to pusaudžu īpatsvars, kuri pārliecināti, ka jauniešiem, kuri uzsākuši smēķēt, būs grūtības atnest smēķēšanu. Salīdzinot ar 2014.gada datiem, skolēnu īpatsvars, kuri ir pārliecināti, ka smēķētājiem būs grūtības smēķēšanu atnest, visās vecumgrupās ir palielinājies.

16.attēls. Skolēnu īpatsvars, kuri ir pārliecināti, ka tiem, kuri uzsākuši smēķēt, būs grūtības smēķēšanu atnest, vecuma grupās (%), 2014.-2019.

Attieksme pret smēķēšanu

Kopumā 87,5% (2014.gadā – 83,8%) skolēnu atbalsta smēķēšanas aizliegumu sabiedrisko vietu telpās. Piecu gadu periodā ir pieaudzis skolēnu īpatsvars, kuri atbalsta smēķēšanas aizliegšanu sabiedrisko vietu telpās, gan dzimuma, gan vecuma grupās (17.tab.). Arī smēķēšanas aizliegumu sabiedriskās vietās ārpus telpām kopumā atbalsta 74,6% (2014.gadā – 71,4%) (17.tab.).

17.tabula. Skolēnu īpatsvars, kuri atbalsta smēķēšanas aizliegumu sabiedriskās vietās, dzimuma un vecuma grupās (%), 2014.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
Smēķēšanas aizliegumu sabiedrisko vietu telpās						
2014.	80,5	87,2	86,4	83,1	82,1	83,8
2019.	86,3	88,7	87,9	88,3	86,2	87,5
Smēķēšanas aizliegumu sabiedriskās vietās ārpus telpām						
2014.	70,9	71,9	74,7	71,7	67,8	71,4
2019.	74,4	74,7	77,5	74,5	72,0	74,6

Masu mediju un reklāmas ietekme

Reklāma pret tabakas produktu lietošanu

2019.gada aptaujā kopumā 40,9% (2014.g. – 51,8% skolēnu) pēdējā mēneša laikā ir redzējuši jebkādu pret tabaku vērstu reklāmu televīzijā, radio, internetā, avīzēs, žurnālos, plakātos u.tml..

36% 13-15 gadus vecu pusaudžu, kuri pēdējo 30 dienu laikā ir apmeklējuši sabiedriskus pasākumus, norāda, ka ir tur dzirdējuši vai redzējuši kādu pret tabaku vērstu ziņu/ informāciju. Nedaudz augstāks ir zēnu īpatsvars, kuri sabiedriskos pasākumos (koncertos, sporta pasākumos u.tml.) ir dzirdējuši vai redzējuši pret tabaku vērstu reklāmu, attiecīgi 39,4% zēnu un 31,9% meiteņu.

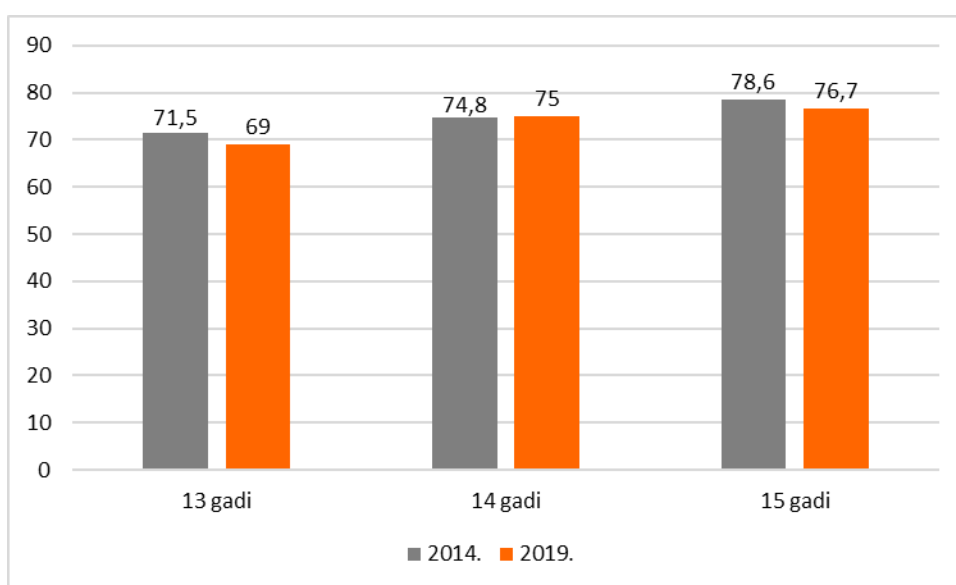
Kopumā 86,8% (2014.g. – 86%) smēķējošo skolēnu pēdējo 30 dienu laikā ir redzējuši brīdinājumus uz cigarešu paciņām par tabakas kaitīgo ietekmi uz veselību, attiecīgi 83,2% zēnu un 91,0% meiteņu. 33,9% (2014.g. – 45,5%) smēķējošo skolēnu, kuri redzējuši šos brīdinājumus uz cigarešu paciņām, tie ir likuši domāt par smēķēšanas atmešanu. Smēķējošās meitenes šie brīdinājumi ir ietekmējuši vairāk kā zēnus, attiecīgi 37,4% meiteņu un 30,8% zēnu.

56,3% (2014.g – 59,8%) nesmēķētāju norāda, ka brīdinājumi uz cigarešu paciņām par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību ir likuši domāt par to, ka viņi nevēlas uzsākt smēķēt, attiecīgi 54,8% zēnu un 57,6% meiteņu.

Tabakas produktu/smēķēšanas paraduma, elektroniskās cigaretes reklamēšana

Joprojām masu medijos pastāv atklāta smēķēšanas paraduma reklāma. Kopumā 73,6% (2014.g. – 74,9%) skolēnu pēdējo 30 dienu laikā, skatoties TV, video vai kino, ir redzējuši, ka cilvēki smēķē/lieto tabaku. Palielinoties vecumam, pieaug pusaudžu īpatsvars, kuri pēdējā mēneša laikā TV, video vai kino ir redzējuši cilvēkus, kuri smēķē/lieto tabaku. Salīdzinot ar 2014.gada aptaujas datiem, 13 un 15-gadīgo skolēnu grupā nedaudz samazinājies šo skolēnu īpatsvars (17.att.).

17.attēls. Skolēnu īpatsvars, kuri pēdējo 30 dienu laikā, skatoties TV, video vai kino, redzējuši cilvēkus, kuri smēķē/lieto tabaku (%), 2014.-2019.

2019.gada aptaujā tika ietverts jautājums “Vai pēdējo 30 dienu laikā Tu esi redzējis (-usi) internetā kādu video, kas veicina smēķēšanu vai arī parāda, ka smēķēt ir jautri un superīgi?”. Apstiprinoši uz šo jautājumu ir atbildēja 16,4% 13-15 gadus vecu skolēnu, attiecīgi 17,2% zēnu un 15,5% meiteņu.

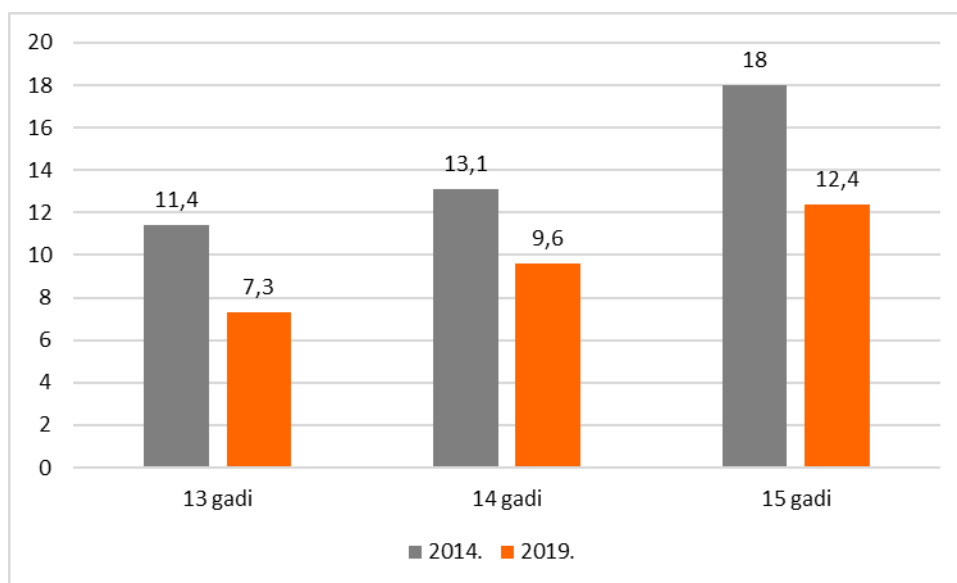
Kopumā 7,8% skolēnu pieder kāda lieta, uz kuras ir kādas cigarešu markas/ tabakas produkta reklāma, piemēram, t-krekls, pildspalva, krūzīte, mugursoma u.tml.. Zēnu īpatsvars, kuriem pieder šāda lieta, ir nedaudz augstāks nekā meiteņu – attiecīgi 9,0% un 6,6%. Pozitīvi, ka kopš 2007.gada aptaujas būtiski ir samazinājies skolēnu īpatsvars, kuriem pieder kāda lieta ar cigarešu markas/ tabakas produkta reklāmu (18.tab.).

18.tabula. Skolēnu īpatsvars, kuriem pieder kāda lieta ar cigarešu markas reklāmu (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	31,2	24,9	27,5	28,7	27,1	27,8
2011.	20,3	17,8	18,3	19,0	19,7	19,1
2014.	13,9	8,2	6,7	12,4	13,6	11,0
2019.	9,0	6,6	5,2	8,4	9,6	7,8

9,4% (2014.g – 13,5%) nesmēķētāju norāda, ka viņiem pieder kāda lieta (t-kreklis, pildspalva, mugursoma u.tml.) ar tabakas produkta reklāmu vai attēlu un viņi to valkā vai izmanto. 18.attēlā redzam, ka ir būtiski samazinājies nesmēķētāju īpatsvars visās trijās vecuma grupās, kuri izmanto vai valkā viņiem piederošās lietas ar tabakas produktu reklāmu vai attēlu.

18.attēls. Nesmēķētāju īpatsvars vecumgrupās, kuriem pieder kāda lieta ar tabakas produkta reklāmu vai attēlu un viņi to izmanto (%), 2014.-2019.

Kopumā 29,0% (2014.g. – 36,2%) skolēnu pēdējā mēneša laikā, apmeklējot tirdzniecības vietas (piemēram, kioskus, veikalus), redzējuši tur tabakas reklamēšanu.

Aptaujas anketā ir iekļauts jautājums: “Cik bieži, lietojot internetu, Tu esi redzējis (-usi) elektronisko cigarešu reklāmu?” ar atbilžu variantiem “nekad”, “reti”, “dažreiz”, “bieži”, “vienmēr”, “internetu nelietoju”. Kopumā 64,3% skolēnu elektronisko cigarešu reklāmu internetā ir redzējuši, no tiem 35,5% norāda, ka to ir redzējuši reti, 17,5% - dažreiz, 8,2% - bieži un 3,1% - vienmēr.

Smēķēšanas profilakse

2018./2019.mācību gada pirmā semestra beigās un otrā semestra pirmajā pusē, kad notika pētījuma datu savākšana, kopumā 51,7% (2014.g – 51,5%) respondentu atzīmēja, ka šajā pēdējo 12 mēnešu laikā klasē ir apsprieduši jautājumu par smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību. Visās trijās vecumgrupās ir apmēram līdzīgs skolēnu īpatsvars, kuri norāda, ka pēdējā gada laikā klasē kādā no stundām ir apspriests jautājums par smēķēšanas kaitīgumu: 13-gadīgo grupā – 51,9%, 14-gadīgo – 52,6% un 15-gadīgo – 50,4%.

36,5% skolēnu (2014.g. – 33,1%) atzīmē, ka skolā 2018./2019. mācību gada laikā kādā no mācību stundām tika apspriests jautājums, kāpēc pusaudži smēķē. Klasē ir par šo problēmu ir diskutējuši: 13-gadīgo grupā – 34,7%, 14-gadīgo – 39,9% un 15-gadīgo – 34,7%.

Pētījuma aptaujas anketā ir iekļauts jautājums, vai skolēni mācību gadā ir apsprieduši jautājumu par smēķēšanas ietekmi: dzeltenī zobu, krunciņu veidošanās, nejauka smaka no mutes un drēbēm. Kopumā 42,4% skolēnu (2014.g. – 34%) ir norādījuši, ka klasē par šo jautājumu kādā no stundām ir runājuši. Augstāks ir 14-gadīgo skolēnu īpatsvars, kuri 2018./2019. mācību gada laikā kādā no mācību stundām tika pārrunājuši smēķēšanas ietekmi – 44,5%, attiecīgi 13-gadīgo grupā – 41,1% un 15-gadīgo grupā – 41,4% .

Ļoti svarīgi ir arī vecākiem vai citiem ģimenes locekļiem pārrunāt ar bērniem smēķēšanas kaitīgo ietekmi uz veselību. 2019.gada aptaujā 71,4% skolēnu norāda, ka kāds no viņu ģimenes ir runājis par smēķēšanas kaitīgumu. Kopumā vērtējot datus, no 2007.gada samazinās skolēnu īpatsvars, ar kuriem vecāki ģimenē ir apsprieduši tēmu par smēķēšanas kaitīgumu (19.tab.).

19.tabula. Skolēnu īpatsvars, ar kuriem kāds no ģimenes ir runājis par smēķēšanas kaitīgumu (%), 2007.-2019.

	Zēni	Meitenes	13-gadīgie	14-gadīgie	15-gadīgie	Kopā
2007.	77,1	73,4	75,9	76,7	73,5	75,0
2011.	77,2	73,6	75,4	75,1	76,1	75,5
2014.	70,7	70,1	74,0	69,7	67,5	70,4
2019.	69,8	73,0	72,1	70,1	72,0	71,4

Secinājumi

- ❖ 2019.gadā Latvijā 49,2% 13-15 gadus vecu skolēnu ir mēģinājuši smēķēt. Kopš 2002.gada novēro pakāpenisku smēķēt mēģinājušo skolēnu īpatsvara samazinājumu.
- ❖ 14,8% 13-15 gadus vecu skolēnu smēķē cigaretes. Kopš 2002.gada būtiski ir samazinājies cigaretes smēķējošu skolēnu īpatsvars.
- ❖ Regulāri jeb gandrīz ik dienas smēķē 4,9% 13-15 gadus vecu skolēnu.
- ❖ 23,0% 13-15 gadus vecu skolēnu regulāri lieto tabakas produktus. Palielinoties vecumam, tabakas produktu lietotāju īpatsvars pieaug.
- ❖ 5,3% 13 līdz 15-gadīgu skolēnu lieto bezdūmu tabakas produktus, īpaši 15-gadīgo grupā – 8,9%.
- ❖ 51,3% 13-15 gadus vecu skolēnu ir mēģinājuši smēķēt elektronisko cigareti.
- ❖ Pēdējā mēneša laikā vienu vai vairākas dienas elektronisko cigareti smēķējuši 18,0% 13-15 gadus vecu skolēnu. Kopš 2011.gada novēro būtisku elektronisko cigarešu smēķēšanas izplatības pieaugumu attiecīgā vecuma skolēniem.
- ❖ 50,3% 13-15 gadus vecu skolēnu, kuri smēķē tabakas produktus, novēro nikotīna atkarības pazīmes.
- ❖ Kopš 2002.gada pakāpeniski samazinās pasīvajai smēķēšanai mājās pakļauto 13-15 gadus vecu skolēnu īpatsvars, sasniedzot zemāko rādītāju – 33,8%.
- ❖ 66,4% 13-15 gadus vecu skolēnu tiek pakļauti pasīvajai smēķēšanai sabiedriskās vietās ārpus telpām un 44,9% – sabiedriskās vietās telpās.
- ❖ Būtiski ir samazinājies 13 līdz 15-gadīgu smēķējošu skolēnu īpatsvars (9,5%), kuri pēdējā mēneša laikā cigaretes iegādājās veikalos un kioskos. Tomēr vairāk kā trešā daļa smēķējošo skolēnu norāda, ka iedod naudu kādam citam, kurš cigaretes viņiem nopērk.
- ❖ 53,7% 13 līdz 15-gadīgu smēķējošo skolēnu vēlas atmest smēķēšanu. 62,4% smēķētāju ir mēģinājuši atmest smēķēšanu pēdējā gada laikā.
- ❖ Palielinās smēķējošu 13 līdz 15-gadīgu pusaudžu īpatsvars (14,2%), kuri norāda, ka saņēmuši palīdzību vai ieteikumus smēķēšanas atmešanā speciālu programmu ietvaros vai no speciālista.
- ❖ 64,8% 13 līdz 15-gadīgu skolēnu ir pārliecināti, ka citu cilvēku smēķēšana viņu klātbūtnē ir kaitīga viņu veselībai.

- ❖ Kopumā 87,5% 13-15 gadus vecu skolēnu atbalsta smēķēšanas aizliegumu sabiedrisko vietu telpās un 74,6% – sabiedriskās vietās ārpus telpām.
- ❖ 73,6% 13-15 gadus vecu skolēnu ir redzējuši tabakas produktu lietošanu/ smēķēšanu, skatoties TV, kino vai video.
- ❖ 51,7% 13 līdz 15-gadīgu skolēnu pēdējo 12 mēnešu laikā mācību stundās ir stāstīts par smēķēšanas kaitīgumu veselībai.